

Pregledni znanstveni rad

DOI: 10.17234/Croatica.65.7

UDK: 811.163.42:81'42

821.163.42.09''15''(497.584Dubrovnik)

Primljen: 16. VI. 2020.

Prihvaćen: 15. IX. 2020.

NEKOLIKO RIJEČI O ĆIRILIČNOME RUKOPISU *ORTUS ANIME* IZ 1567. GODINE, PRIJEPISU DEŠIĆEVA *RAJA DUŠE*: ŠTO O NJEMU ZNAMO I KAKO DALJE

Vuk-Tadija Barbarić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

vtbarbar@ihjj.hr

U radu se iznose najvažnije informacije o ćiriličnome rukopisu *Ortus anime* iz 1567. godine. Milan Ratković priopćio je 1967. da je riječ o doslovnome prijepisu *Raja duše* Nikole Dešića iz 1560. godine. Na korpusu koji je sastavljen od biblijskih čitanja relativizira se i precizira Ratkovićeva tvrdnja te se određuju i obrazlažu potencijalni smjerovi budućih istraživanja: odnos s *Rajem duše* i *Bernardinovim lekcionarom* (1495), (ne)stabilnost nekih grafijskih elemenata te dubrovački elementi u okviru evidentnoga štokaviziranja.

Ključne riječi: Marin Nikolić (Temperica), Nikola Dešić, *Hortulus animae* / *Ortus anime* / *Raj duše*, *Bernardinov lekcionar*

1. UVOD

U radu se iznose najvažnije informacije o ćiriličnome rukopisu *Ortus anime* iz 1567. godine,¹ koje doznajemo iz dosadašnje malobrojne literature o njemu, i nešto novih spoznaja o njegovu odnosu prema predlošku. Prvi i, po svemu sudeći, jedini glas o tome da je riječ o prijepisu latiničnoga *Raja duše* Nikole Dešića iz 1560. godine donio je 1967. godine Milan Ratković u novinskome članku, kada je pronađen u to vrijeme jedini poznati primjerak *Raja duše*,² koji je i sam inačica, tj. prijevod onodobnoga popularnog latinskog molitvenika *Hortulus animae*. Međutim na *Ortus anime* je skrenuo pozornost Ivan Franjo Jukić još 1842. u *Danici ilirskoj*. Ovim člankom želimo ukratko informirati filološku znanstvenu zajednicu o zaključcima koje smo donijeli pregledavajući *Ortus anime* u odnosu na njegov predložak, i to zato da bi se eventualna buduća istraživanja ispravno naslojila na stariju literaturu.

2. KRITIČKI PREGLED VAŽNIJE LITERATURE

U starijoj literaturi, kada se još nije znalo za njegov predložak, najzapaženiji prilog o *Ortus anime* dao je Franjo Fancev 1934,³ koji ga je stavio u kontekst s drugim onodobnim molitvenicima. Novije literature o njemu zapravo ni nema, osim u tom smislu da je prihvaćeno ono što je za njega rekao Ratković, a u čemu se uz samo jednu, ali veoma važnu novu informaciju odražava i starija literatura:

[J]edan ga [tj. Dešićev *Raj duše*, op. a.] je Dubrovčanin prepisao čitavog bosanskom ćirilicom približivši Dešićev jezik dubrovačkome govoru. Bio je to Marin Nikolin (Marinus Nicolai) koji je 1567. kao trgovac boravio u Beogradu gdje je i nastao njegov prijepis. Marinov rukopis nalazi se sada u Arhivu Jugoslavenske

¹ Rukopis se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom III a 25.

² Taj je primjerak pronađen u knjižnici franjevačkoga samostana na Trsatu, a faksimilno je objavljen u Dešić 1995. Danas se zna i za drugi primjerak koji se čuva u Bavarskoj državnoj knjižnici u Münchenu, a digitaliziran je i dostupan na: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV001527515>. Služili smo se tim digitaliziranim primjerkom.

³ Ovdje svakako treba uputiti na opis sadržaja u Mošin 1955: 236–237 i na ondje navedenu literaturu. Šteta je što Rešetar (1933b: 118) nije došao do rukopisa za potrebe svoje studije o *Libru od mnozijeh razloga* s obzirom na to da se može očekivati da s otkrićem njegova izravnog predloška dolazi i potencijalno manji interes za njega.

akademije u Zagrebu, gdje smo mogli utvrditi da je to doslovni prijepis Dešićeva »Raja duše«. (Ratković 1967: 10)⁴

Ratkovićevu tvrdnju da je to „doslovni prijepis” vjerojatno ne treba shvatiti toliko doslovno, osobito s obzirom na to da i sam govori o približavanju Dešićeva jezika dubrovačkome govoru. U svojem kratkom novinskom članku zacijelo nije težio velikoj preciznosti u vezi s manje važnom spoznajom (glavna je vijest bila otkriće primjerka *Raja duše*), ali mora se spomenuti da njegovu ocjenu treba precizirati. Djelomično smo to u mogućnosti jer smo imali prilike konzultirati izvornik. Već i sama činjenica da se prepisivalo iz jednoga grafijskog sustava u drugi relativizira do određene mjere Ratkovićevu tvrdnju, uz evidentnu malu dozu prilagodbe dubrovačkom govoru, pa je ono na što je vjerojatno u najvećoj mjeri ciljao upravo sadržajno poklapanje rukopisa *Ortus anime s Rajem duše*. Budući da nije donio detaljnu studiju ili barem malo razrađeniji tekst o toj temi, njegova se tvrdnja s pravom može testirati, ali ipak sa sviješću da se u bitnome ništa neće promijeniti. No činjenica je da filologiju zanimaju i detalji. Temeljita i potpuna usporedba zahtijeva velike količine vremena, s neizvjesnim ishodom, ali traži i mnogo više prostora, pa ćemo u ovom članku napraviti samo jedan korak u tom smjeru, tj. izložiti ćemo preliminarne rezultate. Analizirali smo kako je iz jednoga teksta u drugi prenesen biblijski tekst (na listovima 11r–31r),⁵ i to imajući u vidu da će se on poslije lako moći uspoređivati i s drugim izvorima (npr. lekcionarima).⁶ Osobitu smo pozornost obratili na nekoliko pitanja: odnos s *Rajem duše* i *Bernardinovim lekcionarom*, (ne)stabilnost nekih grafijskih elemenata te dubrovački elementi u okviru evidentnoga štokaviziranja.

Prije nego nastavimo, bit će potrebno ukratko izložiti što o *Ortus anime* znamo od Fanceva, tj. što je on o njemu zaključio. Nakon što nas je upoznao

⁴ Donijeli smo ovdje iz tog članka sav tekst koji se odnosi na *Ortus anime*. Da se pronosi obavijest da je riječ o prijepisu Dešićeva *Raja duše*, može se vidjeti npr. u Vončina 1978: 55, Hoško 1995: 96 te Žagar 2009: 210 i 2020: 61. Međutim donekle je problematično to što se do te obavijesti može doći samo čitajući o drugim djelima, u ovom slučaju uglavnom o *Raju duše* ili o zapadnoj ćirilici općenito.

⁵ Što je više od 10 posto rukopisa koji ima 160 listova, pa se može reći da je uzorak reprezentativan.

⁶ U čak dvama od triju preostalih najstarijih većih zapadnoćirilinih tekstova dubrovačke provenijencije nalaze se ekvivalentna biblijska čitanja. Riječ je o *Dubrovačkome dominikanskom lekcionaru* (cca 1520) i *Lajpciškome lekcionaru* (treća četvrtina 16. stoljeća) (v. za oba rukopisa Rešetar 1933a i Barbarić 2017: 96–109), a preostali je rukopis *Libro od mnozijek razloga* (1520) bez ekvivalentnih biblijskih čitanja.

s temeljnim informacijama o rukopisu, a sve što znamo o rukopisu zapravo dolazi iz njega samoga, pa tako i podatak da ga je načinio 1567. godine Marin Nikolić⁷ za Mateja Džora Boždarovića – obojica su pripadala dubrovačkoj koloniji beogradskih trgovaca – ostatak je svojega teksta o *Ortus anime* (Fancev 1934: XCII–XCV) posvetio tomu da upozori na kajkavsko-čakavske karakteristike predloška,⁸ kao i na dubrovačke elemente, a osobito uvjeravanju čitatelja da je rukopis sigurno prepisan iz drugoga rukopisa, i to svakako iz latiničnoga, a nikako iz tiskane knjige:

[D]okaz za to pružaju nam mnogobrojne prepisivačke griješke i zapisi, od kojih najveći dio i ne bismo mogli razumjeti kad za podlogu prepisivanja ne bismo stavljali latinički predložak. Broj prepisivačkih griješaka i nije toliko skrivila samo latinica po sebi, koliko to, što mnoge latinicom napisane riječi prepisivač uopće i nije razumio, odnosno razumio ih je u duhu svoga štokavskog govora. (Fancev 1934: XCII)

Sve navedeno ponukalo je Milana Rešetara da posumnja u to da je neki Dubrovčanin prepisao tekst jer „u njemu ima vrlo mnogo kajkavizama a samo malo dubrovačkih osobina” (Rešetar 1938: XLVIII; citat preslovljen iz ćirilice). Ipak, kao što je očito, s pronalaskom *Raja duše* pokazuje se da je Fancev bio u pravu u vezi s tim da je riječ o latiničnome predlošku, ali ne i u tome da je riječ o rukopisnome predlošku. S druge strane postaje jasno kako se mogu objasniti mnogobrojni kajkavizmi koji su zabrinjavali Rešetara, kao i to da malobrojnost dubrovačkih osobina ne mora nužno upućivati na to da nije riječ o dubrovačkome prepisivaču.

3. ANALIZA S RASPRAVOM

Budući da isprva nismo bili upoznati s činjenicom da je *Ortus anime* prepisan iz Dešićeva *Raja duše*, krenuli smo tragovima starije literature te nam se učinilo da je potrebno provjeriti Fancevljeve pretpostavke. Za to nam je poslužio biblijski tekst, zbog već prije navedenih prednosti, i brzo se pokazalo da taj

⁷ Tog Marina Nikolića *Hrvatska enciklopedija* (pod. nat. Boždarović) identificira s Marinom Tempericom (1534–1598), koji je 1582. godine podnio izvješće generalu Družbe Isusove Claudiju Aquavivi o vjerskim, kulturnim i jezičnim prilikama na „južnoslavenskome prostoru kako bi se pristupilo planiranju obnove vjerskoga života među katoličkim pukom i razmotrile mogućnosti izgradnje zajedničkoga književnog jezika” (Belaj i dr. 2020: 322).

⁸ Kajkavskom stranom rukopisa *Ortus anime* zanimao se i prije u Fancev 1925: 543–546.

tekst izrazito nalikuje onomu koji pronalazimo u *Bernardinovu lekcionaru* (tj. *Lekcionaru Bernardina Splićanina* – vidi Barbarić i Štrkalj Despot 2020) iz 1495.⁹ Usporedba *Ortus anime* s *Bernardinovim lekcionarom* u prvoj fazi doista je sretna okolnost s obzirom na to da istraživač nakon spoznaje o izravnome predlošku nema drugoga izbora nego posve se posvetiti odnosu *Ortus anime* s *Rajem duše*. To bi mogao biti jedan razlog, osim razmatranja izgubljene *Biblije* Bernardina Frankopana kao mogućega predloška, zašto Moguš i Vončina (1995: 43–44 i 79) svode sličnost s tekstem *Bernardinova lekcionara* na svega jednu bilješku. Treba ovdje istaknuti da čak i ako je Frankopanova *Biblija* poslužila kao predložak za biblijski tekst u *Raju duše*, teško da može značiti išta drugo nego da su se njegovi prevoditelji i sastavljači *Svetoga pisma* i sami poslužili *Bernardinovim lekcionarom*. Znakovito je i to da se u *Ortus anime* ne mogu naći lekcije koje nisu zastupljene u *Bernardinovu lekcionaru*.

Iako je prvi impuls bio da je biblijski tekst u *Ortus anime* (u kojemu su zastupljene i čak četiri cijele muke) samo još jedna prilagodba *Bernardinova lekcionara* dubrovačkomu području,¹⁰ neki se detalji jednostavno nisu mogli objasniti lako, pa ni uopće. Npr. nemoguće je objasniti zašto bi Nikolić Bernardinov zapis *chgnifnische* (transkribirano *knjižnike*) pogrešno prepisao ili prilagodio kao *pišče* ako se ne uzme u obzir Dešićev zapis *piiſſce*¹¹ (transkr. *pisce*).¹² Oslanjanjem na literaturu prije Ratkovićeve članka iz 1967. rukopis *Ortus anime* ostao bi prepun neriješenih zagonetaka te bi istraživač mogao zaključiti da je u rukopisima nastavila paralelno kružiti neka druga redakcija teksta koji nalazimo u tiskanome *Bernardinovu lekcionaru*. Koliko god ona bila zanimljiva, moramo ovdje zaključiti da se pitanja odnosa s *Bernardinovim lekcionarom* izravno tiču isključivo Dešićeva *Raja duše*.¹³

⁹ Treba upozoriti na to da je u Dešićevo i Nikolićevo vrijeme vjerojatnije bilo dostupnije drugo izdanje *Bernardinova lekcionara* (tzv. *Zborovčičev lekcionar* iz 1543.), ali to za daljnji tijek rasprave nema nikakve osobite važnosti jer su razlike među tim izdanjima zanemarive.

¹⁰ O tim prilagodbama/prijepisima v. Rešetar 1933a i Barbarić 2017: 87–109.

¹¹ *Bernardinov lekcionar (izvornik)*: 8r, *Raj duše*: 2r, *Ortus anime*: 11v.

¹² Takve mnogobrojne pogreške zacijelo su navele Fanceva da uopće posumnja da je Nikolić prepisivao iz tiskane knjige. Tomu je sigurno pridonijela i Dešićeva kompleksna latinična grafija (v. Vončina 1978: 65–70 te Moguš i Vončina 1995: 49–54).

¹³ S obzirom na to da se ne tiču izravno rukopisa *Ortus anime*, ekvivalenti iz *Bernardinova lekcionara* dalje će se u tekstu donositi transkribirani (osim u Tablici 3, koja se izravno tiče grafije). Primjeri koji naizgled iskaču iz zacrtanoga sustava neće se ovdje razmatrati jer je sasvim izvjesno da se svi mogu objasniti pogrešnim razumijevanjem predloška ili, jednostavno, kao pogreške.

Ovdje ćemo još jednom upozoriti na to da ne želimo biti iscrpni, nego samo istaknuti najvažnije spoznaje koje, eventualno, mogu usmjeravati daljnja istraživanja ili pomoći da se *Ortus anime* ispravno stavlja u kontekst s drugim rukopisima. Dajemo stoga dva tablična prikaza, tj. malene dijelove paralelnoga korpusa što smo ga uspostavili za potrebe istraživanja,¹⁴ koji prikazuju karakteristične odnose među trima izvorima: *Bernardinov lekcionar*, *Raj duše* i *Ortus anime*.

Tablica 1. Tipičan odnos razmatranih izvora s osobitim obzirom na povezanost *Raja duše* i *Ortus anime*

Bernardinov lekcionar	Raj duše	Ortus anime
A	A	a
Petar	Petar	Petar
ga		ga
tada	tada	tada
slijaše		
od	od	od
daleka	dalecha	daleka
	naslidouafe	nasliedovaše
	ga	ga
	darri	dari
do	v	do
	faamii	samoga
dvora	duor	dvora
poglavice	Vladauice	vladavice
popovskoga.	Popoufchoga,	popovskoga
I	i	i
ulizše		

¹⁴ Taj ćemo korpus podijeliti sa znanstvenom zajednicom na akademskim istraživačkim mrežama. Svrnjen je na razini riječi u mjeri u kojoj je to bilo moguće. Na računalnome prijepisu Dešićeva *Raja duše* radimo u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u okviru projekta Razvoj modela za normalizaciju grafije starih latiničnih tiskanih tekstova (<http://ihjj.hr/projekt/razvoj-modela-za-normalizaciju-grafije-starih-latinicnih-tiskanih-tekstova/102/>).

Bernardinov lekcionar	Raj duše	Ortus anime
u		
dvor,		
sijaše	fiyafse	sieđaše
	slugami	slugami
pri	pri	pri
ogni	oggniiu:	ognu
	i	i
grijući	lagriiuafē	sagrievaše
se.	lse.	se

Budući da Tablica 1 neće svima biti uvjerljiva u vezi sa snažnom povezanošću tekstova *Bernardinova lekcionara* i *Raja duše*, donosimo primjer koji jače ističe tu povezanost, a istodobno pruža uvid u povezanost tekstova *Raja duše* i *Ortus anime*.

Tablica 2. Tipičan odnos razmatranih izvora s osobitim obzirom na povezanost *Bernardinova lekcionara* i *Raja Duše*

Bernardinov lekcionar	Raj duše	Ortus anime
Kakono	Chacono	kakono
na	na	na
razbojnika	razboiinicaha	razboinika
izajdoste	iižaiidošte	izađoste
na	naa	na
me	me	mene
s	f	s
mači	maci	mači
i	i	i
s	f	s
palicami	paliiciem	paličiem'
uhititi	vhititi	uhititi
mene!	mene?	mene

Bernardinov lekcionar	Raj duše	Ortus anime
Svaki	Vfsachi	svaki
dan	dan	dan'
bih	biyahi	biah'
pri	pri	pri
vas	vaz	vas'
u	v	u
crikvi	criichui	caruvi
učeći,	Vceechi,	učeći
a	a	a
ne	ne	ne
jaste	iiiafte.	uhitiste
mene.	mene.	mene
Da	Da	da
neka	necha	neka
se	ffe	se
napune	izpune	ispune
pisma!	piifsma.	pisma

Ono što se prvo uočava i što dokazuje odakle je prepisan *Ortus anime* jest činjenica da njegov tekst slijedi *Raj duše*.¹⁵ To je tako, doduše, uz sitne iznimke, što je također važno istaknuti i predočiti kako bi se relativizirala Ratkovićeve misao o doslovnome prijepisu. U Tablici 1 nema očitoga raguzejiranja u *Ortus anime*, a može se ograničeno govoriti o štokaviziranju (osobito u nizu *sijaše / ftyafse / sieđaše*), no to upravo i jest tipičan prikaz – na potencijalne dubrovačke elemente nailazi se razmjerno rijetko. Zamjenica *ga* u trećem retku primjer je karakteristične pogreške u *Ortus anime* te njezina korespondencija s istom zamjenicom na istome mjestu u *Bernardinovu lekcionaru* nema gotovo nikakvu dokaznu snagu. Ono što se drugo uočava jest da se tekst *Bernardinova lekcionara* ne razlikuje bitno

¹⁵ Svi primjeri povezani s Tablicama 1 i 2 dolaze iz Muke po Marku, a u izvorima se mogu naći redom: *Bernardinov lekcionar* 83 i 84; *Raj duše* 11v i 12r; *Ortus anime* 21v.

od teksta *Raja duše* – lako je razumjeti i objasniti potrebu za leksičkim i sintaktičkim preinakama u *Raju duše*, a to je definitivno jedna od glavnih tema koja se nameće za istraživanje u budućnosti. Tablica 2 zanimljiva je jer s jedne strane pokazuje očitu sličnost svih razmatranih tekstova, a s druge strane pruža uvid u to da zapravo samo mali broj elemenata točno određuje koji su tekstovi jače povezani, pa tako npr. samo zapisi *paličiem'*, *biah'* i *ispune* iz *Ortus anime* nedvosmisleno upućuju na to da je tekst preuziman iz *Raja duše*.

Ono što se ne može prikazati malim odsječkom korpusa, može se svejedno istaknuti kao zanimljivost i potencijalna linija budućega istraživanja. Postavlja se pitanje zašto je, ako je *Bernardinov lekcionar* doista predložak, grafija *Raja duše* toliko nestabilna na mjestima na kojima nema očita razloga zašto bi to tako bilo, npr. prema stabilnome <gn> i <gni> za /ń/ iz *Bernardinova lekcionara*, a potpuno je usporedivo stanje s /!/, *Raj duše* ima <gni>, <gn>, <ni>, <n>, <niy>. Ovdje tablično donosimo prikaz izdvojenih primjera za bilježenje /ń/ sa samoga početka pregledanoga korpusa koji će biti dovoljan za početni uvid u problematiku.¹⁶

Tablica 3. Primjer (ne)stabilnosti grafije u razmatranim izvorima

Bernardinov lekcionar (izvornik)	Raj duše	Ortus anime
gnegouom	niegouom	gnegovo[m']
gnegouu	niegouu	ĝnegovu
gnemu	gniemu	ĝnemu
gnemu	gniemu	nemu
gnemu	gniieumu	ĝnemu
gnemu	gniemu	gnemu
gnih	gnih	ĝnih
gnih	niih	nih'
gnih	gniie	gne

¹⁶ Primjeri iz Tablice 3 dolaze iz Evanđelja po Mateju (Mt 2, 1–12), a u izvorima se mogu naći redom: *Bernardinov lekcionar (izvornik)* 8r; *Raj duše* 1v i 2r; *Ortus anime* 11v i 12r. Primjeri su poredani abecedno prema prvome stupcu.

Bernardinov lekcionar (izvornik)	Raj duše	Ortus anime
gnijm	gniim	nim
gnijm	gniim	ĝnim'
gnimi	gniimi	nimi

Nama je pak ovdje zanimljivija nestabilnost grafije u *Ortus anime*. Nikolić, osim predvidljivoga <n>, ima i <gn> za /ń/, ali posljednji put na listu 18v. Taj grafem postupno zamjenjuje <ĝn>¹⁷, koji se pojavljuje već na 11v, ali je rijedak u početku u odnosu na njegove pojave u drugom dijelu korpusa. S druge strane <ĝl> pojavljuje se prvi put tek na 21v. Sporadično <ni> pojavljuje se u prvom dijelu korpusa pa iščezava. Ćirilичni grafemi <â> i <û> (tj. *ja* i *ju*) iščezavaju iz uporabe negdje na polovini pregledanoga korpusa. Ta nestabilnost može se donekle objasniti jednakom takvom nestabilnošću u *Raju duše*, ali treba istaknuti da je dojam da Nikolić postupno stabilizira svoju grafiju kako tekst odmiče, te čak općenito čini manje pogrešaka. Pregledani korpus nalazi se gotovo na samome početku *Ortus anime*, pa će biti zanimljivo u budućnosti istražiti kako se njegova grafija mijenja i mijenja li se uopće u susretu s dijelovima teksta koji su kod Dešića imali različit predložak od *Bernardinova lekcionara*. Pitanja grafije nikako nisu statična, što bi se lako moglo pomisliti iz tablica korespondencije fonema i grafema kakve se uobičajeno predočavaju u grafijskoj analizi. Čini se kao da Nikolić postupno stabilizira grafiju upravo po latiničnome modelu, ali Dešićevoj latiničnoj grafiji unatoč, tj. kritički se odnosi prema onom što vidi u predlošku te stvara vlastiti sustav u kojem se osjeća ugodno.

Od važnijih pitanja povezanih s *Ortus anime* ostalo je samo da kažemo nekoliko riječi o dubrovačkim elementima. Kao što smo rekli, oni su rijetki, a štokaviziranje je proces koji je očit. Navodimo nekoliko primjera koji upućuju na dubrovački govor: Dešićevo *napaft* (11v), *vrimе* (20r), *ctahu* (*čtahu*; 22v), *villahni* (*vilahni*, kajk. 'plahte'; 23v) Nikolić redom prenosi kao *napas'* (21r), *brieme* (28r), *legahu* (30r), *linculi* (31r). Osobito je zanimljiva promjena *villahni* – *linculi*, ako ni zbog čega drugog, onda zbog same činjenice da je

¹⁷ Đerv kao dio složenoga grafema ovdje bilježimo ĝ, za što smatramo da osobito ima smisla u raspravama koje se vode u kontekstu latiničnih utjecaja na ćirilicu. Izvan složenoga grafema <ĝ> prenosimo kontekstualno – kao *č* ili *đ*. Još treba spomenuti da poluglas prenosimo znakom '.

kao Dubrovčanin uspješno interpretirao tu kajkavsku riječ. U *Bernardinovu lekcionaru* na tom mjestu stoji *lancuni* (95), a zanimljivo je da je prepisivač *Dubrovačkoga dominikanskog lekcionara* na tom mjestu također upotrijebio riječ *li[n]culi* (121r).¹⁸ Jedan smjer istraživanja dakle mogao bi ići i prema usporedbama s poznatim dubrovačkim prilagodbama *Bernardinova lekcionara*. Ono što je ovdje važno primijetiti jest da dubrovački elementi imaju veliku dokaznu snagu iako ih je malo. Oni nisu toliko očiti samo zato što su dio općenite štokavizacije, a nemoguće je sve štokavske karakteristike povezati isključivo s Dubrovnikom. Čak i ovdje navedeni primjeri ne bi svaki za sebe imali dovoljnu dokaznu moć, ali skupno, zajedno s konkretnim informacijama o prepisivaču i naručitelju, jednoznačno upućuju na to da je riječ o prilagodbi *Raja duše* od Dubrovčanina za Dubrovčanina.

4. ZAKLJUČAK

Rukopis Marina Nikolića *Ortus anime* iz 1567. jedan je od onih prijepisa za privatnu uporabu koji su samo igrom povijesnih slučajnosti ostali sačuvani do danas. Unatoč njegovim manjkavostima hrvatska mu filologija ipak nije posvetila dovoljno pozornosti. Njegova vrijednost ponajprije leži u tome da su veliki šesnaestostoljetni zapadnoćirilični rukopisi dubrovačke provenijencije veoma malobrojni, a broj i opseg tema koje on otvara, kao što smo pokazali, nije zanemariv. Svakako je važno da je otkriće primjerka Dešićeva *Raja duše* 1967. bacilo novo svjetlo na *Ortus anime*, ali ne bi se smjelo dopustiti da još dugo ostane filološki neobrađen te na neki način ostane u sjeni tog događaja. Nadamo se da je ovaj rad samo prvi korak u tom smjeru.

---

¹⁸ Opravdano se nameće misao da je Nikolić mogao imati i *Bernardinov lekcionar* pri ruci da sebi razjasni ovakve primjere. Na jednom mjestu Nikolić uspješno nadomješta šest riječi koje su preskočene u *Raju duše*, i to vrlo slično tekstu u *Bernardinovu lekcionaru*, no mogao se jednako tako poslužiti i kojim drugim izdanjem biblijskoga teksta, pa i prevesti sa stranoga jezika, te doći do sličnoga rezultata.

IZVORI

- Bernardinov lekcionar* = Barbarić, Vuk-Tadija i Kristina Štrkalj Despot. 2020. *Bernardinov lekcionar 1495*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Bernardinov lekcionar (izvornik)* = *Lekcionar Bernardina Splićanina*. 1991. Ur. Josip Bratulić. Pretisak izdanja iz 1495. Split: Književni krug.
- Dubrovački dominikanski lekcionar* = Rkp. 39 u knjižnici dubrovačkoga Dominikanskoga samostana.
- Ortus anime* = *Ortus anime, to je reći raj duše*. 1567. Ćirilični rukopis pod sign. III a 25 u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
- Raj duše* = Dešić, Nikola. 1560. *Hortulus animae: v komse vzdarxuyu vre Suete gospogie po obicayuu Suete Rymške Crykque, s mnogimi deuotnimi mollituami* = [Stoye Rechi Ray Dusse]. Pataui: Excudebat Gratius Perchacinus. <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV001527515>.

LITERATURA

- Barbarić, Vuk-Tadija. 2017. *Nastajanje i jezično oblikovanje hrvatskih lekcionara*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Belaj, Branimir i drugi. 2020. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Dešić, Nikola. 1995. *Raj duše*. Faksimilni pretisak izdanja iz 1560. Rijeka: Franjevački samostan Trsat; Grad Rijeka; Naklada Benja.
- Fancev, Franjo. 1925. O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj. *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva*. Zagreb: JAZU. 509–553.
- Fancev, Franjo. 1934. Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14 i 15 v. i njihov odnos prema crkvenoslovenskoj književnosti hrvatske glagolske crkve. *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*. Zagreb: JAZU. I–CXV.
- Hoško, Franjo Emanuel. 1995. Dešićev *Raj duše*: prvo tiskano latiničko djelo hrvatske pučke teologije. *Raj duše s motrišta našega vremena*. Dodatak pretisku *Raja duše* (vidi Dešić 1995). 85–103.
- Hrvatska enciklopedija*. 1942. Svezak III. Zagreb: Naklada hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda.
- Jukić, Ivan Franjo. 1842. Starodavnosti bosanske. *Danica Ilirska*, 27 (2. srpnja), 107.
- Moguš, Milan i Josip Vončina. 1995. O molitveniku *Raj duše* Nikole Dešića. *Raj duše s motrišta našega vremena*. Dodatak pretisku *Raja duše* (vidi Dešić 1995). 3–84.
- Mošin, Vladimir. 1955. *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije. I dio. Opis rukopisa*. Zagreb: JAZU.
- Ratković, Milan. 1967. Pronađen »Raj duše«, jedna od najstarijih hrvatskih štampanih knjiga. *Vjesnik*, god. XXVII, br. 7393 (17. rujna), 10.

- Rešetar, Milan. 1933a. *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Rešetar, Milan. 1933b. *Dubrovački zbornik od god. 1520*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Rešetar, Milan i Ćiro Đaneli. 1938. *Dva dubrovačka jezična spomenika iz XVI vijeka*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Vončina, Josip. 1978. Dešićev »Raj duše« kao književni i jezični spomenik. *Croatica*, 11–12, 53–78.
- Žagar, Mateo. 2009. Hrvatska pisma u srednjem vijeku. *Povijest hrvatskoga jezika. 1. knjiga: Srednji vijek* [ur. Stjepan Damjanović]. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA. 107–219.
- Žagar, Mateo. 2020. *Libro od mnozijek razloga* u hrvatskoj filologiji. *Libro od mnozijek razloga 1520. Latinički prijepis s komentarima* [prir. Mateo Žagar]. Zagreb: Matica hrvatska.

SUMMARY

A FEW WORDS ABOUT THE CYRILLIC MANUSCRIPT *ORTUS ANIME* (1567), A TRANSCRIPT OF *RAJ DUŠE* BY NIKOLA DEŠIĆ: WHAT WE KNOW ABOUT IT AND HOW TO PROCEED

The paper presents the most important information about the Cyrillic manuscript *Ortus anime* (1567). In 1967, Milan Ratković reported that it was a literal transcript of *Raj duše* (1560) by Nikola Dešić. Through the analysis of a corpus composed of biblical readings, Ratković's claim is relativized and specified, and some potential directions for future research are proposed: the relationship with *Raj duše* and *Bernardin's Lectionary* (1495), the (in)stability of some graphemes, and the detection of linguistic elements which are specific for the Dubrovnik area as a part of the process of Shtokavization.

Keywords: Marin Nikolić (Temperica), Nikola Dešić, *Hortulus animae* / *Ortus anime* / *Raj duše*, *Bernardin's Lectionary*

Rad je otvorenog pristupa i može se distribuirati sukladno s međunarodnom javnom licencom CC BY-NC-ND 4.0 HR.

This paper is open access and may be further distributed in accordance with the provisions of the CC BY-NC-ND 4.0 HR.